

УДК 346.7

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.14>**Діна Зятіна,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри господарського права і процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІНОЗЕМНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Статтю присвячено розгляду проблематики відокремлених підрозділів, що створені іноземними юридичними особами на території України. Розглянуто сучасний стан правового регулювання порядку створення відокремлених підрозділів нерезидентів, визначено їхнє важливе місце як форми іноземного інвестування. Встановлено, що сучасні правові та економічні реалії вимагають якісного нормативно-правового регулювання діяльності відокремлених підрозділів підприємств іноземних держав на території України. У дослідженні детально увагу приділено новому Законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави» № 4482 від 10.12.2020 р., що спрямований на створення сприятливого законодавчого поля, яке впорядкує правовий статус відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави. Зроблено висновок, що, незважаючи на нагальну необхідність прийняття вказаних нормативних положень, Законопроект містить істотні недоліки. Встановлено, що вдосконалення національних законодавчих положень щодо діяльності відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб на території України має йти шляхом урахування галузевої специфіки національного законодавства, європейських тенденцій розвитку цієї сфери відносин. Підкреслено, що не можна допустити формального підходу до реформування чинного законодавства без урахування природи відносин, що підлягають реформуванню. Господарський кодекс України як засадничий нормативно-правовий акт у сфері господарювання має містити детальні положення щодо організації та здійснення діяльності відокремлених підрозділів, у тому числі відокремлених підрозділів юридичних осіб, утворених відповідно до законодавства іноземної держави. У статті акцентовано увагу на необхідності узгодження положень Законопроекту з нормами ключових нормативних актів, що визначають засади діяльності відокремлених підрозділів (постійних представництв) – Господарського кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України «Про валюту і валютні операції» та інших.

Ключові слова: відокремлені підрозділи іноземної юридичної особи, постійне представництво, узгодження законодавства, Господарський кодекс України.

Постановка проблеми. Вдосконалення законодавчих положень про відокремлені підрозділи іноземних юридичних осіб – важливий крок для покращення національного інвестиційного клімату. Адже натепер правила діяльності відокремлених підрозділів юридичних осіб іноземних держав на території України є застарілими, під час створення відокремлених підрозділів установлюють для іноземних підприємств умови гірші, ніж для національних суб'єктів господарювання. Також на законодавчому рівні не врегульовані питання ліквідації відокремлених підрозділів юридичних осіб, утворених відповідно до законодавства іноземної держави, питання акредитації їхньої діяльності, що створює певну правову невизначеність у цій сфері відносин. Сучасні правові та економічні реалії вимагають якісного нормативно-

правового регулювання діяльності відокремлених підрозділів підприємств іноземних держав на території України.

Питанням діяльності відокремлених підрозділів юридичних осіб і розгляду сутності організаційно-господарських та внутрішньогосподарських відносин, що виникають за участі таких відокремлених підрозділів, приділяли увагу багато науковців. Зокрема, А.Г. Бобкова, О.М. Вінник, О.П. Віхров, О.Ю. Ілларионов, В.К. Мамутов, М.П. Руденко, О.П. Подцерковний та інші. Водночас проблема створення та функціонування відокремлених підрозділів, створених на території України нерезидентами, залишається невирішеною, багато законодавчих положень у цій сфері відносин є застарілими, потребують удосконалення та пристосування до новітніх реалій господарювання. Ці питання особливо

стають актуальними в контексті світових економічних інтеграційних та глобалізаційних процесів.

Метою статті є аналіз сучасного стану правового регулювання засад створення відокремлених підрозділів іноземних суб'єктів господарювання на території України, а також аналіз положень нового Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави» № 4482 від 10.12.2020 р. на предмет його відповідності чинному законодавству та умовам стійкого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Порядок реєстрації постійних представництв іноземних суб'єктів господарювання регламентується Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Згідно зі ст. 5 цього Закону «акредитацію філій і представництв іноземних банків здійснює Національний банк України відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність». Реєстрацію представництв інших іноземних суб'єктів господарської діяльності здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, протягом шістдесяти робочих днів із дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію. Для реєстрації представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності на території України необхідно подати: заяву з проханням про реєстрацію представництва, яка складається в довільній формі; виписку з торговельного (банківського) реєстру країни, де іноземний суб'єкт господарської діяльності має офіційно зареєстровану контору; довідку від банківської установи, в якій офіційно відкрито рахунок подавця; довіреність на здійснення представницьких функцій, оформлену згідно із законом країни, де офіційно зареєстровано контору іноземного суб'єкта господарської діяльності» [1].

Також особливості реєстрації відокремлених підрозділів іноземних суб'єктів господарювання передбачені в Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні від 18.01.96 р. № 30. Інструкція регламентує перелік документів для реєстрації представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності. При цьому відповідно до п. 4 Інструкції «під час прийняття документів на реєстрацію заявникові видається номер рахунку для сплати держав-

ного збору в розмірі 2500 доларів США» [2]. Але слід урахувати, що 23 жовтня 2019 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 893 «Деякі питання реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні», де зазначено, що «плата за реєстрацію протягом двадцяти робочих днів з дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію представництва становить один прожитковий мінімум для працездатних осіб і 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб – за реєстрацію протягом шістдесяти робочих днів з дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності, який є резидентом держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, документів на реєстрацію представництва» [3].

Отже, бачимо, що чинне законодавство України вимагає узгодження. Адже Інструкція, що виступає спеціальним нормативним актом щодо реєстрації іноземних представництв, наразі є чинною і закріплює дещо застарілі правила реєстрації. Така ситуація створює певну правову невизначеність у цій сфері відносин. Крім того, треба врахувати, що в Україні діє спеціальний нормативно-правовий акт, що регламентує питання реєстрації суб'єктів господарювання. Йдеться про Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. Логічно припустити, що положення щодо реєстрації постійних представництв мають бути також імplementовані в текст цього спеціального нормативного акту, що сприятиме в тому числі і покращенню інвестиційного клімату. У цьому контексті необхідно навести положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Так, у статті 88 Угоди про асоціацію зазначено: «Україна з дати набрання чинності цією Угодою забезпечує: і) стосовно заснування дочірніх підприємств, філій та представництв юридичних осіб Сторони ЄС, режим, що є не менш сприятливим, ніж той, який надано їй власним юридичним особам, філіям та представництвам або будь-яким юридичним особам, філіям та представництвам третіх країн, залежно від того, який режим є кращим» [4].

Висновок, що слідує з наведених положень, є доволі очевидним. Національне законодавство з питань реєстрації постійних представництв вимагає вдосконалення. Положення про реєстрацію мають бути закріплені в спеціальному законі про реєстрацію, що для іноземних інвесторів є більш зрозумілим та передбачуваним, відповідає

тенденціям інтеграційних та глобалізаційних економічних процесів.

У цьому контексті заслуговує на увагу Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави» № 4482 від 10.12.2020 р. (далі – Законопроект) [5]. Цей Законопроект установлює необхідність закріплення положень про реєстрацію саме в спеціальному Законі України «Про реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», передбачаючи детальні етапи реєстраційної процедури, що, безумовно, є позитивним та потребує підтримки. Водночас, акцентуючи на необхідності вдосконалення законодавства щодо статусу відокремлених підрозділів нерезидентів на території України, необхідно підкреслити, що вказаний Законопроект містить і системні недоліки. Так, у пункті 1 Законопроекту пропонується: «Частини третю і четверту статті 117 Господарського кодексу України виключити». З цією пропозицією погодитися не можна. Адже з тексту ключового нормативно-правового акту, що регулює особливості здійснення господарської діяльності, а саме Господарського кодексу України (далі – ГК України), пропонується виключити положення щодо відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави. Такі пропозиції не узгоджуються з метою ГК України – регулювання організації та здійснення господарської діяльності. ГК України як засадничий нормативно-правовий акт у сфері господарювання має містити детальні положення щодо організації та здійснення діяльності відокремлених підрозділів, у тому числі відокремлених підрозділів юридичних осіб-нерезидентів. До предмету регулювання господарського законодавства входять внутрішньогосподарські відносини, учасниками яких є відокремлені підрозділи суб'єктів господарювання (ст. 3 ГК України), а також організаційно-господарські відносини, що пов'язані з управлінням та організацією господарської діяльності (ст. 3 ГК України) [6]. Отже, виключення вказаних положень із тексту ГК України не узгоджується з господарсько-правовою природою відносин за участі відокремлених підрозділів.

Для більш детального розгляду цієї проблематики слід звернутися до визначення сутності внутрішньогосподарських та організаційно-господарських відносин. Як абсолютно вірно зазначає М.П. Руденко, «у предметі господарського права з погляду

опозиційних категорій (зовнішні і внутрішні) слід виділяти зовнішні (виробничо-господарські та організаційно-господарські) та внутрішні (внутрішньогосподарські) відносини. Внутрішньогосподарські відносини перебувають у діалектичному взаємозв'язку із зовнішньогосподарськими» [7, с. 9]. Крім того, автор указує, що «специфічним юридичним фактом для внутрішньогосподарських відносин є факт створення структурного підрозділу підприємства (внутрішнього та/або відокремленого)» [7, с. 10]. Отже, внутрішньогосподарські відносини за участі відокремлених підрозділів суб'єктів господарювання є складником предмету господарського права, і їхня специфіка має передбачатися саме в Господарському кодексі України. Відносини, що виникають під час створення відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб по своїй суті є організаційно-господарськими. Відповідно до ч. 6 ст. 3 ГК України під організаційно-господарськими відносинами розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Абсолютно вірно зазначає О.Ю. Ілларіонов: «Наведене визначення організаційно-господарських відносин відображає лише один аспект такої діяльності, а саме управління. Але господарська діяльність у широкому розумінні не обмежується лише управлінням, багато правовідносин виникає у зв'язку з організацією господарської діяльності та впливом на неї держави за допомогою закріплених у законодавстві, зокрема і в ГК України, засобів...» [8, с. 38].

Також пунктом 2 Законопроекту пропонується доповнити Цивільний кодекс України положеннями про відокремлені підрозділи. Водночас із огляду на специфіку відносин, що регулюються, – господарсько-правових відносин – вказані положення слід включити до змісту Господарського кодексу України. Не можна допустити формального підходу до реформування чинного законодавства без урахування природи відносин, що підлягають реформуванню. Без сумніву, положення національного законодавства потребують удосконалення та пристосування до сучасних економічних та соціальних умов. Але таке вдосконалення має йти шляхом урахування галузевої специфіки національного законодавства та світової практики щодо розмежування галузей, шляхом систематичного і природного регулювання відносин без спроби штучної підміни та штучного поєднання предметів регулювання ЦК України і ГК України, а саме шляхом розуміння

та врахування специфіки регулювання обох кодексів.

Крім того, саме в ГК України закріплюються засади здійснення інвестиційної діяльності, визначаються напрями інвестиційної політики (ст. 10 ГК України), що є складовою частиною господарсько-правового регулювання. Як вірно зазначає М. Сірант, «відкриття філій і представництв у діловому обороті доволі часто передують створенню іноземною юридичною особою на території України самостійної юридичної особи. Тому створення відокремленого підрозділу оцінюється як приваблива форма для іноземних інвесторів, які тільки планують виходити на національний ринок, оскільки іноземна юридична особа через нього може попередньо оцінити потенційні підприємницькі ризики, пов'язані із провадженням того чи іншого виду діяльності, в такий спосіб, зменшити свої можливі фінансові втрати» [9, с. 340]. Отже, без сумніву, ГК України має бути доповнений більш детальними положеннями про відокремлені підрозділи іноземних юридичних осіб. Оскільки положення ч. 3 ст. 117 ГК України, відповідно до яких «діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України», носять занадто загальний характер.

Також маємо звернутися до сучасних тенденцій розвитку європейського законодавства. Адже на рівні Європейського Союзу сьогодні розглядаються ініціативи щодо розроблення Проекту Європейського кодексу бізнесу. Як підкреслюється, гармонізація бізнес-права підвищить ефективність європейської економіки [10]. Такі тенденції цілком узгоджуються з національною концепцією Господарського кодексу України, положення якого мають стати фундаментом економічного розвитку з урахуванням європейських стандартів, мають включати уніфіковані положення щодо організації та ведення бізнесу, в тому числі ті, що стосуються діяльності відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб. Ці особливості мають бути враховані під час розроблення напрямів удосконалення чинного законодавства з питань діяльності відокремлених підрозділів.

У Законопроекті залишилися не врегульованими питання узгодження положень Податкового кодексу України щодо відокремлених підрозділів юридичних осіб, створених за законодавством іноземних держав з іншими нормативно-правовими актами, в які пропонується внести зміни. Таке узгодження має бути першочерговим завданням

законодавця, адже іноземних інвесторів цікавлять насамперед особливості податкового та валютного регулювання правил здійснення господарської діяльності відокремленими підрозділами. Так, Податковий кодекс України оперує поняттям «постійне представництво нерезидента». У Законопроекті взагалі відсутні положення щодо відповідних змін до Податкового кодексу України, що в кінцевому підсумку призведе до відсутності одноманітності в термінології, незрозумілості відповідних положень національного законодавства для іноземних інвесторів.

Крім того, в новому Законопроекті не вирішується проблема розмежування постійних представництв та некомерційних представництв. Так, вказане питання неодноразово ставало предметом судового розгляду. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 16 березня 2020 року у справі № 826/7675/18 зазначається, що «для визнання представництва нерезидента таким, що має статус постійного представництва, необхідною умовою є здійснення ним комерційної діяльності. За своєю сутністю цей термін є еквівалентним терміну «господарська діяльність», який використовується в Податковому кодексі України, а також у міжнародних договорах. Якщо діяльність представництва має підготовчий та допоміжний характер, а їх створення було покликано забезпечити можливість реалізації товару на території України, то відповідне представництво не можна відносити до «постійного». Діяльність некомерційного представництва має лише підготовчий або допоміжний характер щодо діяльності материнської компанії та має бути відмінною від статутних функцій материнської компанії» [11, с. 25].

Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р., що також є одним із центральних нормативно-правових актів, який регламентує особливості валютних відносин під час здійснення господарської діяльності, оперує поняттям «постійне представництво». Також у підпункті «г» пункту 9 частини першої статті 1 цього Закону серед резидентів зазначаються відокремлені підрозділи юридичних осіб, зазначені в підпункті «б» пункту 8 частини першої цієї статті, а саме філії, представництва, відділення або інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи та здійснюють підприємницьку діяльність від імені юридичної особи на території України. Отже, ця норма також потребує узгодження з положеннями Законопроекту, адже останній не містить визначення постійного представництва, оперуючи терміном «відокремлені підрозділи іноземних юридичних осіб».

Висновок

Законодавство з питань діяльності відокремлених підрозділів іноземних суб'єктів господарської діяльності потребує вдосконалення та приведення до сучасних умов господарювання. Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави» вирішує певні проблеми в діяльності відокремлених підрозділів юридичних осіб, насамперед у питаннях державної реєстрації та припинення їхньої діяльності. Адже, наприклад, положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» у питаннях реєстрації відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, є застарілими та потребують реформування. Водночас Законопроект також містить істотні недоліки, що пов'язані з необхідністю врахування галузевої специфіки національного законодавства. Адже не можна допустити формального підходу до реформування чинного законодавства без врахування природи відносин, що підлягають реформуванню. ГК України як засадничий нормативно-правовий акт у сфері господарювання має містити детальні положення щодо організації та здійснення діяльності відокремлених підрозділів, у тому числі відокремлених підрозділів юридичних осіб, утворених відповідно до законодавства іноземної держави.

Список використаних джерел:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.
2. Інструкція про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяль-

ності в Україні від 18.01.96 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0034-96#Text>

3. Деякі питання реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні : Постанова КМУ від 23 жовтня 2019 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2019-%D0%BF/card2#Card>

4. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/card2#Card

5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування діяльності відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави» № 4482 від 10.12.2020 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70633

6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

7. Руденко М.П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.04 ; Нац. юрид. універ. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 21 с.

8. Ілларіонов О.Ю. Організаційно-господарські правовідносини в контексті виконання положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Юридичний бюлетень*. 2016. Випуск 2. С. 34–43.

9. Сірант М. Теоретичні аспекти акредитації філій і представництв іноземних юридичних осіб на території України. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41831/2/2017n876_Sirant_M-Theoretical_aspects_of_accreditation_338-346.pdf

10. The drafting of a European Business Code. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0535-the-drafting-of-a-european-business-code>

11. Огляд Судової практики Верховного Суду у сфері трансфертного ціноутворення та міжнародного оподаткування. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ohliad_transfertne_tsinoutvorennya_1.pdf

Dina Ziatina. Improvement of the legal status of separate divisions of foreign legal entities

The article is devoted to the problems of separate subdivisions established by foreign legal entities on the territory of Ukraine. The current state of legal regulation of separate subdivisions of non-residents is studied, as well as that the importance of such participants of economic relations as a form of foreign investments is highlighted. It is outlined that modern economic and legal realities require high-quality legal regulation of business activities of separate divisions of foreign legal entities on the territory of Ukraine. The thorough attention in the survey is paid to the new Drafting Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Regulation of Activities of Separate Subdivisions of Legal Entities that was Created According to the Foreign Legislation» No. 4482 of December 10, 2020. The Drafting Law is aimed to create favourable legal background that regulates the legal status of separate subdivisions of legal entities, created according to foreign legislation. The conclusion is made that despite the urgent need of adoption of mentioned legal provisions, the Drafting Law contains significant drawbacks. It was established that improvement of national legislation on business activity of separate subdivisions must be held with consideration of the sectoral specifics of national legislation and in accordance with European tendencies of development of these legal relations. The impossibility of formal approach to reformation of current legislation without considering of legal nature of reformed relations is emphasized. Economic Code of Ukraine as basic legal act in the sphere of economic relations must include provisions about organization and provision of economic activity by separate subdivisions, including those that were created by foreign legal entities. Moreover the necessity of harmonization of the provisions of the Drafting Law with the norms of key legal acts about business activity of representative offices, namely – Economic Code of Ukraine, Tax Code of Ukraine, Law of Ukraine «On currency and currency operations» and others is highlighted.

Key words: separate subdivisions of legal entities, representative office, harmonization of legislation, Economic Code of Ukraine.